

РОЗДІЛ 5 НАУКОВІ ПРАЦІ УЧАСНИКІВ НАУКОВОГО ЗАХОДУ

Секція 1

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ПРОЦЕСІВ

***БОСТАН Сергій Костянтинович,**
професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Інституту управління та права Національного
університету «Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор*

ДЕРЖАВОЗНАВЧІ ЗДОБУТКИ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Літком цього року Національна академія внутрішніх справ – один з провідних навчальних закладів України – відзначатиме свій 100-річний ювілей. Звісно, це суттєвий привід «зазирнути» в історію, підвести підсумки проведеної на тому чи іншому етапі роботи усією Академією та окремими її структурними підрозділами. Серед останніх, створена у 1989 році кафедра теорії держави та права, яка в рамках запланованих до цього ювілею заходів, вирішила узагальнити свої здобутки та обговорити їх на круглому столі.

Я з великим позитивним відчуттям відгукнувся на запрошення брати участь у роботі цього науково-практичного заходу, оскільки саме ця кафедра відіграла особливу роль в моєму науково-професійному рості (зокрема, під її «егідою» мною, в 2009 р., була захищена докторська дисертація). 15-річне знайомство з колективом кафедри, дружні відносини з багатьма її співробітниками, участь в тих чи інших спільних заходах: написання або рецензування монографічних робіт, навчальних посібників, опонування, стажування тощо – дають мне можливість визначити деякі її здобутки. Оскільки таких досить багато, хотілося б зупинитись на тому з них, який «вигідно»

відрізняє кафедру теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ від подібних кафедр інших навчальних закладів України.

Йдеться про внесок кафедри в збалансування навчально-наукової «начинки» навчального курсу «теорія держави та права». Якщо конкретніше, то мова йде про те, що за традицією ще радянських часів, яка зберігається й понині, в предмет навчальної дисципліни «Теорія держави та права» закладений певний дуалізм: «держава – право». У цьому випадку абсолютна більшість кафедр теорії держави та права зосереджувалися на «теорії права», насамперед, науковому її вдосконаленні, в той час як «теорія держави» залишалася «даниною традиції». Як наслідок, в навчальній і науковій площинах створювався певний дисбаланс на користь «теорії права». Чи не єдиними, хто намагалися приділяти рівномірної уваги до обох частин предмету були кафедри навчальних закладів системи МВС. Тут була об'єктивна обставина, адже вони, готуючи юристів саме для державних правоохоронних органів, умовно кажучи, були «ближче» до держави, ніж кафедри «цивільних» юридичних навчальних закладів. Але кафедра теорії держави та права НАВС своїм «відношенням» до держави виділялася і серед останніх завдяки певному суб'єктивному фактору.

Своєрідним джерелом цього суб'єктивного фактору був професор кафедри В. В. Копейчиков – учасник Великої Вітчизняної війни, академік АПрН України, доктор юридичних наук, професор, який заклав фундамент «державознавчого» напрямку в роботі кафедри. Ще задовго до її створення, Володимир Володимирович посів місце в радянській юридичній науці як один з провідних в Радянському Союзі фахівців з теорії держави: предметно він досліджував теоретичні аспекти «механізму держави», які знайшли відображення в монографії «Механізм Радянської соціалістичної держави» (1965), докторській дисертації «Питання теорії механізму радянської соціалістичної держави» (1969) інших публікаціях.

Хоча в назвах цих робіт був присутній зовнішній відбиток тієї епохи, їх зміст містили деякі положення, які стали основою нового, «широкого» підходу до розуміння механізму держави. До цього в радянській юридичній літературі домінувало «вузьке» поняття механізму держави», згідно якого «механізм держави» визначався, як «державний апарат і органи державного примусу». Намагаючись відійти від такого вузького розуміння механізму держави, В. В. Копейчиков запропонував комплексний підхід до його розуміння, зокрема як систему державних органів, державних установ і підприємств, призначених не тільки для здійснення державного управління, а й для безпосередньої реалізації функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства. Його погляди на «механізм держави» зокрема та «державу» взагалі розвинули учні В. В. Копейчикова: Т. О. Пікуля, О. Д. Тихомиров, С. Д. Гусарев, а окремі аспекти теорії держави та державної діяльності – розробили інші співробітники і науково-педагогічні працівники кафедри (О. В. Шмоткін, Р. А. Калюжний, М. Б. Левицька, О. В. Тюріна, Є. В. Білозьоров, М. М. Пендюра, Ю. Є. Максименко, Д. О. Тихомиров). Одним словом, державознавчий «осередок» у складі кафедри був і є досить міцним.

В контексті визначеної нами наукової проблеми хотілося б акцентувати на декілька аспектів, які засвідчують про внесок кафедри в «копилку» теорії держави. Про таке ми можемо говорити, зокрема, в результаті узагальнення викладеного в деяких публікаціях завідувачів кафедри (в різні часи), професорів: С. Д. Гусарєва, Р. А. Калюжного та О. Д. Тихомирова, а також доцента Т. О. Пікулі.

1. Проводячи порівняльний аналіз підходів до розуміння «механізму держави» вони (С.Д. Гусарєв, Р.А. Калюжний, О.Д. Тихомиров) вони дійшли висновку, що «вузьке» його розуміння характерне для російської, а «широке» (В.В. Копейчиков) – для української державознавчої традиції. Звідси і різні підходи до понятійного бачення держави взагалі. На відміну від російських вчених, абсолютна більшість яких розглядають державу як «політичну» організацію, вітчизняні вчені услід за В. В. Копейчиковим, орієнтуються на розуміння держави як особливої організації суспільства, яка є суб'єктом не тільки політичної сфери, але й інших сфер суспільного життя – соціальної, духовної, економічної. У цьому випадку в держави виділяється державний механізм, що складається з державних організацій, які призначені як для здійснення державного управління, так і для безпосереднього реалізації функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства [1].

2. На певному етапі в «надрах» кафедри зароджується ідея, що, структурними елементами механізму держави є не окремі органи (установи), а певні системи: організаційно-економічна, організаційно-політична, організаційно-культурна (духовна), організаційно-соціальна, які спрямовані на реалізацію завдань і функцій держави. В силу того, що «механізм держави» не охоплював всіх аспектів структурної побудови сучасної держави, було запропоновано (Т. О. Пікуля) ввести у науковий обіг більш значного за обсягом поняття «державна система», яка охоплювала не тільки суб'єктний склад держави на рівні державних організацій, а й інші її складові – державну політику та ідеологію, державну діяльність і процес державного управління, державних службовців, їх професіоналізм, професійну свідомість і культуру тощо [2, 3]. Саме такий системний підхід до аналізу держави дав можливість представити державу у багатоманітні її якостей і властивостей – як особливу соціальну систему.

3. Поняття механізму держави та державної системи як теоретичних моделей мали особливе методологічне значення як для теорії держави взагалі, так для проведення порівняльних досліджень в державознавстві (О. Д. Тихомиров). Серед таких перспективних напрямків визначалися: використання цих моделей для досліджень конкретних держав, загального і особливого між ними; дослідження особливостей механізму держави у різних теоріях держави – соціальної, правової, конвергенції та інших; визначення перспектив розвитку в Україні постіндустріального та інформаційного суспільства, створення «електронного уряду» в механізмі держави тощо.

4. Заслуговує на увагу ідея О. Д. Тихомирова про те, що в аспекті диференціації масиву порівняльних досліджень доцільно розрізнявати, зокрема

порівняльне державознавство, яке може розглядатися як *самостійна наука в системі державознавства* (подібно до системи юридичних наук), а *порівняльні дослідження державознавства як самостійної державницької науки* [1]. На цій базі згодом «зародилася» думка про можливість «існування» поряд з правознавством такої окремої науки, як «державознавства», котра за своїм предметом виходила б за межі юриспруденції.

Ми з вищезазначеним цілком згодні, адже теоретична необхідність в усунуванні дуалізму «державо-право» підсилюється сучасною практичною ситуацією в Україні, коли є гостра потреба в комплексних, всебічних і глибоких «знаннях про державу». В науковому та й в освітньому плані, на нашу думку, прийшов час «визволити» теоретико-правову науку від державознавчих аспектів, «штучність» яких очевидна, та започаткувати окрему самостійну науку – «Державознавство», зміст якої був б набагато ширший, ніж юридичний сегмент тих державознавчих знань, що сьогодні містить «теорія держави і права». Це зумовлювало б створення спеціальних кафедр «державознавства» і викладання відповідних навчальних дисциплін державознавчого спрямування. Від цього виграли би, на нашу думку, як «теорія права», так і «теорія держави».

Список використаних джерел

1. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Державорозуміння і державознавство: діяльнісний та компаративний контексти. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей / гол. ред. А. Мелешевич.* – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. С. 221–232.
2. Пікуля Т. О. Механізм держави (ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення). *Право і суспільство.* 2010. № 2. С. 9–15.
3. Пікуля Т. О. Сучасний підхід до інтерпретації поняття «механізм держави». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 2. С. 46–54.

ГАНЬБА Олег Борисович,
заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук

УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гібридна війна між Україною та Російською Федерацією зумовлює нагальну потребу подальшого удосконалення правового регулювання відносин як у сфері національної безпеки нашої держави, так і у сфері її прикордонної безпеки.